

Het Toponymisch Woordenboek van dr. M. Gysseling. Aanvullingen en verbeteringen uit de nalatenschap ⁽¹⁾

Toen dr. Maurits Gysseling ons op 24 november 1997 verliet, had hij nog zovele plannen. Een ervan was de heruitgave van zijn Toponymisch Woordenboek van 1960 (TW). Na zijn overlijden vertrok zijn wetenschappelijke nalatenschap naar zijn tweede thuishaven, de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde in Gent. Ik bezorgde de KCTD een in memoriam, dat al in de Handelingen van 1998 kon verschijnen. Daarna ordende ik voor de Academie deze nalatenschap en voorzag die van een voorlopige inventaris, ten behoeve van belangstellende vorsers.

Gysseling sprak in zijn wetenschappelijk 'testament', dat hij schreef enkele dagen vóór zijn onverwacht heengaan, de wens uit dat zijn strikt toponymische bouwstoffen verder zouden worden bewerkt door J. Van Loon en mezelf. De samenstelling van het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen tot 1500 werd aan mijn zorgen toevertrouwd. Die bouwstoffen bestonden uit een omvangrijke steekkaartenverzameling betreffende Oost- en Zeeuws-Vlaanderen en het steekkaartenbestand dat ooit voor het TW had gediend, waaruit de steekkaarten voor Oost- en Zeeuws-Vlaanderen nog gehaald dienden te worden. Bij dat bestand behoorde een doos met een stapel steekkaarten en allerlei andere stukken onder het hoofdje 'Aanvullingen en verbeteringen Toponymisch Woordenboek'.

⁽¹⁾ Vervolg op een eerste reeks aanvullingen, uitsluitend gebaseerd op recensies van het woordenboek uit de jaren 1960-4, door J. VAN LOON als *Werk 26* van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie (2008) gepubliceerd. Gysseling heeft sommige van deze recensies, voornamelijk die van Dittmaier en Blok, in zijn eigen aanvullingen verwerkt. Ze zijn hierna vermeld in hoofdstuk 2.

Omdat de publicatie van de 'nieuwe Gysseling' nog niet met-
een voor morgen lijkt ⁽²⁾, hoeft niet gewacht te worden om dat
laatste materiaal even te ordenen en op beredeneerde wijze te
publiceren. Concreet gaat het om : 1. de genoemde stapel steek-
kaarten van M. Gysseling zelf, 2. een door M. Gysseling geanno-
teerde overduk van Dittmaier 1961, 3. een fragment (p. 2) van
een (blijkbaar aan G. De Smet gerichte) brief n.a.v. Kaufmann
1961, 4. een stapel steekkaarten bezorgd door J. Herbillon, die
ze evenwel grotendeels zelf samen met É. Legros nog gebruikte
bij het samenstellen van de recensie Legros & Herbillon 1961,
5. een lijst met verbeteringen door R. Debrie bezorgd voor het
Sommedepartement en 6. een brief van D.P. Blok m.b.t. een be-
twiste lezing van een naam.

Haast alles betreft aanvulling bij de lokalisering van de
plaatsnamen. Waar inmiddels wenselijk, verwijs ik naar het
Lexicon.

1. De steekkaarten 'Aanvullingen en verbeteringen Toponymisch Woordenboek' van M. Gysseling

+ komt erbij; wordt

> gaat naar

< komt van

AACHEN (S. 31) : + Aquisgranensis, 1007, L G C.

AARTRIJKE (p. 34) : + Artrecias, ± 945 kop. ± 1117 kop. be-
gin 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, ed. Huyghebaert,
p. 46.

AGGER (S. 39) : s. W. Kaspers, Der Flussname Agger, Beiträ-
ge zur Namenforschung, 12 (1961), S. 34-39.

«AIZ» (inc. en Namurois) (p. 42) : = ARCHE (p. 64).

ALLEMAGNE (p. 47) : + Alimanniae (gén.) dux, 1072, K D
Kw 7.

⁽²⁾ De eerste uitgave is nu als digitaal facsimile en als databank (bezorgd door T.J. De
Herdt e.a.) raadpleegbaar op www.wulfila.be.

«ALPICO» (inc., ± riv. Seine) (> p. 48) : in uilla Alpico, (954-59) kop. m. 11e, Gand, G LT, 81 r°.

ANCHIN (p. 55) : v. J. Herbillon, Le nom de l'abbaye d'Anchin, Revue Bénédictine 85 (1975), pp. 176-178 : < *aquâ incinctum*.

ANDEL, DEN (p. 55) : twijfel bij de identificatie van 855 Andleda met Den Andel n.a.v. Halbertsma, Terpen tussen Vlie en Eems, p. 194; zie nu echter Lexicon, p. 67.

ANDENNE (p. 56) : + Andinensis, 1154, facs. Pirenne, Album dipl., p. 19.

ANGERS (p. 58) + Andecauis, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal 755, 6 v°.

ARCHE [Maillen : Na] (> p. 64) : étym. germ. *askja-, de *aski- «frêne».

ARCHE, FORÊT D' (p. 64) : étym. belge Artiom, dérivé de artos «ours», v. J. Herbillon, Le nom de la forêt d'Arche, Acad. R. de Belg., Bull. Cl. Lett. & Sc. Mor. & Pol., 5e sér., t. 62, 1976, pp. 100-108. Donc : «la forêt oursière».

AREM (verdwenen, onder Bakkum (Egmond)) (> p. 66) : Herem, 1083 vals 12e; zie ook Lexicon, pp. 69-70.

ARNOLDSWEILER (S. 69) : < «GINIZWILERE» (S. 405); + Villare, 888 (Tummers).

ARNSBERG (S. 69) : + Arensberch, 1122, Utrecht, Ug 37.

BAYEUX (p. 107) : + Baiogas, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

BECQUERELLE [Boiry-Becquerelle : Ar] (p. 113) : + Bekerel, 1187, éd. Gros brief, p.159.

BESANÇON (p. 132) : + Bisentionis (gén.), 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

BÉTHUNE (p. 134) : + Bethunia, 1217, G SB.

BIJLOKE [Sint-Amandsberg : Gt] (p. 143) : 2e helft 12e > begin 13e.

«**AREA BLEKE**» [Hengelo : Gl] (> p. 151) : area Bleke, 1200, Utrecht, Ar B 1.

BOESHOVEN (> p. 157) : < **BUSHOVEN** [Borgloon : Tg] (p. 210).

BOORNE (p. 164) : lees **BOORN** (rivier in Friesland, bespoelt Oldeboorn) : *Bordaa* is niet de Boorn, zie A. Russchen, *New light on Dark-Age Frisia*, p. 36; vgl. *Lexicon*, p. 94 s.v. Boorne.

BOULOGNE-SUR-MER (p. 172-73) : Bononia, 1^e?, v. Korne-
mann, *Klio* 9 (1909), p. 422-.

BOUWEL (p. 177) : > **BUUL** onder Olen (> p. 211).

BREDA (p. 185) : oudste vorm 1152 kop. 16^e Godefridus de Brida. Voor de etymologie : P.C. Boeren, *Opmerkingen over de naam Breda*, *Jaarb. Geschied- en Oudh. Kring van Stad en Land van Breda «De Oranjeboom»*, 14 (1961), pp. 158-170 : zoals de naam Bree; vgl. *Lexicon*, 97.

BRETEUIL (p. 188) : + *Bretulium*, m. 11^e, *miracula s. Autberti*, Ca 864, 171 v°.

BREUST [Eisden : Lb] (p. 188) : + *Brueste*, 965 (*Naamkunde* 4, 1972, p. 112); vgl. *Lexicon*, p. 99, met de vorm *Brusti*.

BROEKOM [Sint-Pieters-Leeuw : Br] (p. 191) : lees **BRUKOM** (> p. 196).

BRUKOM (> p. 196) : < **BROEKOM** [Sint-Pieters-Leeuw : Br] (p. 191).

BRUGGE (p. 195) : + *Bruzzias*, a castro Bruzziensi, ± 945 kop. ± 1117 kop. begin 13^e, *sermo de adventu ss. Wandregisili*, ed. Huyghebaert, pp. 47 en 49.

BUISCHEURE (p. 203) : PN Boid uit Bald-wini.

BUSHOVEN [Borgloon : Tg] (p. 210) : lees **BOESHOVEN** (> p. 157).

BUUL [Olen : Tu] (> p. 211) : Bolo, (995-1010) kop. midden 12e, U B 43, 25 r°, zie Helsen, *Gehuchtnamen*.

«**CALETI**» (p. 213) : + in pago Caletensi, ± 868 cop. 10e, *mir. s. Wandregisili*, O 764, 32 v°.

«CANNANEFATES» (p. 217-18) : + CIVIS CANNANefas, 2e derde 1e, Keulen, Galsterer, p. 267.

«CANSERI» (inc., ± Lens) (> p. 218) : Canseri, 1187, éd. Gros brief, p. 163.

«CENTULA» = Saint-Riquier (p. 226) : + Centula, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

CHÂLONS-SUR-MARNE (p. 227) : + Cadalonensis, (839-48) cop. 1° m. 11°, Werden, vita s. Liudgeri, Le W 15 v°.

CHAUMONT-GISTOUX (p. 230) : prob. + Calmont, (1196), Hg V.

CHAUMONT-PORCIEN (p. 230) : + Chaumont, 1187, éd. Gros brief, p. 172.

CHUR : H (S. 235) : + Coera, 762 Kop. Ende 8., Konz. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

«CLENKEMUR» (inc. ± Lille) (p. 236) : = Clenquemeure [Radinghem : Li]?

COBURG : Ofra (> S. 237) : Koburk, 1057, Köln, D Br 4 falsch 12.

CONDROZ (p. 241) : + in pago Condustinse (sic), 866, facs. BCRH CXXVI 134.

CORBIE (p. 243) : + Corbeia, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. Pal. 755, 6 v°; Corbeie (gén.), 1170, G SB; Corbia, 1187, éd. Gros brief, pp. 151, 178, 183.

«CORBRIOLUM» (p. 243) : = (rivière à Liessies) «CORBION» (p. 243).

DESTELBERGEN (pp. 264-65) : 2e helft 12e > begin 13e.

DEUTZ (S. 266) : + IVXTA DIVITIA, 4. J., Köln, Galsterer, S. 205; Tuicii (Gen.) (1056-75), K Dz 5.

DIEBACH (S. 267-68) : wird OBERDIEBACH (> s. 753).

DISTELRATH (S. 274) : Dihtelrode, lies Diztelrode.

DORDRECHT (p. 280) : + Dürthric, 1198, graf. kans. Holl., Ar foto.

DREMT (p. 285) : Thrimethe, boven de *i* staat een *e*.

«**DRIVLIT**» (tussen Sint-Winoksbergen en Aartrijke) (> p. 287) : ad alveum sermone rustico cognomine Drivlit quod nos latine trinum fluentum dicere possumus, ± 945 kop. ± 1117 kop. begin 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, ed. Huyghebaert, p. 44.

DRONGEN (p. 287) : + monasterio Truncinensi (abl.), ± 945 kop. ± 1117 begin 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, ed. Huyghebaert, p. 50; Trunciensis, 1222, G SB.

EBERSMÜNSTER [Sélestat, dép. Bas-Rhin] (> S. 297) : coenobii Sancti Apri (gén.), 954 (faux), éd. DB, p. 227.

EICHSTÄTT (S. 306) : + de monasterio Achistadi, 762 Kop. Ende 8., Konz. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

EISDEN (p. 308) : < «**ESPEDE**» (p. 334-35) en ook «**HASPRE**» (p. 454), wat samen als etymologie suggereert : *asparithja, vgl. Asperden.

EITEREN (p. 308) : vgl. IE *oidros* 'zwellend', Krahe, Festschrift Bach, p. 192.

ELTEN (p. 314) : wsch. + Altis (1142-45) kop. 1211, Ar B 3.

EMMERICH (S. 317) : + Embricensis (1164-69), Hg N I 2007.

«**EPATACUM**» (pp. 322-23) : was Oudenburg, vgl. J. Mertens en L. Van Impe, Het Laat-Romeins grafveld van Oudenburg, Brussel, 1971.

ÉPAUX (p. 323) : Espaerias n'est pas Épiaux, mais ÉPAYELLES, v. Lambert, Oise, p. 175.

ÉPAYELLES (> p. 323) : Espaerias, 1138, P P 291/12.

«**ESCLOPEGAT**» (p. 333) : cf. ± 900 Trier *houitslop* 'Hauptgatt'; 1352 Koblenz in viculo sive angulo dicto Slof, W. Jungandreas, Leuvense Bijdragen 61 (1972), p. 223.

«**ESPEDE**» (pp. 334-35) : > **EISDEN** (> p. 308).

ETTEN : Nb (p. 342) : wordt **ETTEN** [Gendingen : Gl].

EUSKIRCHEN (S. 342) : + 870 Augstchirche, Naamkunde 4 (1972), S. 113.

ÉVREUX (dép. Eure) (> p. 344) : Eboracas, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

FERLINGHEM [Brêmes : Om] (> p. 353) : prob. + Frilingim, 969 cop. m. 11e, G LT, éd. FAYEN, 80.

Fontevrault-l'Abbaye (dép. Maine-et-Loire) (> p. 368) : de Fonte Everaldi, 1187, éd. Gros brief, p. 184.

FRIESLAND (p. 380) : + FRISIA, 7e-8e, éd. Prou, Monn. mérov., p. 615; Fresia, ± 800, ed. A. Verhulst, Das Besitzverzeichnis der Genter Sankt-Bavo-Abtei von ca. 800; in comitatu Frisie uocato, (985), ed. DB, p. 371; Frisię (gen.), 1198, U SM 1947.

FRIEZEN (p. 380) : + de Frisonibus, Egmond, 1162, Hg B 62.

«**GANUENTA**», heiligdom bij Colijnsplaat (> p. 387) : GANVENT[.], eind 2e-1e h. 3e, zie J.E. Bogaers en M. Gysseling, Nehalennia, Gimio en Ganuenta, Naamkunde 4 (1972), pp. 231-240.

GARD, LE, te Wazemmes [Lille : Li] (> p. 387) : prob. = ex Gard, 1187, Ieper, éd. Gros brief, p. 387.

GAVERE (p. 389) : + Gaura, 1220, G SB.

GEEST, TER [Deerlijk : Kt en Harelbeke : Kt] (> p. 390) : Gest, 1187, ed. Gros brief, p. 171.

GELDERLAND (p. 392) : + Gelrię (gen.), 1190, Zu S 3.

s.v. **GEMINNE** (p. 394) : Geminis, 888, 930 > **GEMMENICH** (p. 394), also mit einer rom. und germ. Form nebeneinander.

GERAARDSBERGEN (p. 397-398) : + de gheraudimonte, 1218, G SB.

«**GINIZWILERE**» (S. 405) : > **ARNOLDSWEILER** (S. 69).

«**GOKESTADA**» (onb. in Vlaanderen) (> p. 412) : Gokestada, 1187, ed. Gros brief, p. 170.

«**GOSELANT**» (p. 416) : + terra anserum, 1187, éd. Gros brief, p. 141.

GUINES (p. 429) : + Gisenne, (1205-24), Gent, G SB.

HAIE, LA [Loos : Li] (p. 436) : + Haia, 1187, éd. Gros brief, pp. 167, 168.

«HAISMEDIS» (inc., dans le pagus Talou, au sud-ouest de la Bresle) (> p. 437) : ± 868 cop. 10e, Fontenelle, mir. S. Wandregisili, O 764, 46 r°.

«HASPRE» (p. 454) : > EISDEN (p. 308).

«HASELDUNC» (onb., ± Tienen-Sint-Truiden) (p. 453) : > HAZELDONK (p. 460).

HAZELDONK [Schaffen : Lv] (> p. 460) : haseldunc, 1108, zie Claes, HCT&D 68 (1996), p. 43.

HEIMBACH = OBERHEIMBACH und NIEDERHEIMBACH (S. 466) : + Hengebach, 12. J., Köln, K SMg 3.

«HELDUN» (p. 468) : = HELDEN (p. 468) (Tummers).

«HELENA» (p. 469) : prob. > LIANE (p. 612).

«HEMBERT» (onb., in het hertogdom Brabant?) (> p. 472) : dominus Godefridus de Hembert, 1200, Utrecht, Hg W 503.

«HEREM» (p. 479) : > AREM (p. 66).

HEREWAARDEN (p. 480) : m.b.t. Germ. *harja*- 'leger' : Herewaarden was een fiscus.

HERLEGEM [Oostakker : Gt] (p. 481) : 2^e helft 12^e > begin 13^e.

HESBAYE (p. 488) : + in pago Hasbaniense, 866, facs. BCRH CXXVI 134.

«HESINGI» [± Weener : Au] (> S. 489) : Hesingi, Anf. 11. J., Werden, D W IX a 1 b, 5 v°.

HESSEN (S. 490) : + Hassi, (839-48) Kop. 1. H. 11. J., Werden, vita s. Liudgeri, Le W 22 v°.

HEUGEM (p. 491) : + Hoin, 1155 cop. 13^e, I Lc n° 45 (< p. 508 s.v. Hongen); zei ook Lexicon, p. 178.

HEZEWIJK [Noorderwijk : Tu] (p. 494) : wordt HEZEWIJK [Olen : Tu], zie Helsen, Gehuchtnamen.

HIERN (p. 494) : 993 > 996.

s.v. **HONGEN** (p. 508) : Hoin > **HEUGEM** (p. 491).

HOUTEL [Rijkevorsel : Tu] (p. 517) : wordt **HOUTEL** [Hoogstraten : Tu], zie Helsen, Gehuchtnamen.

HUY (p. 528) : + Hogio (abl.), 866, facs. BCRH CXXVI 134.

«**HWATARAS HWERVIA**» (unb. ± Weener : Au) (S. 529) : wird «**HWATARAS HWERVIA**» (im Dollart, nl. Dolla(a)rd, untergegangen bei Überflutungen), 1475 Siweteswere.

IJNEN (p. 532) : 993 > 996.

IJSEL, Gelderse (p. 532) : + Isle (gen.), 1107, Zu K.

ILLIKHOVEN [Born : Lb] (> p. 533) : Eilenchoven, 1118 (Tummers, Veldeke n° 183).

INDEN (p. 534) : + Indam (acc.), 866, facs. BCRH CXXVI 134.

ISSOUDUN (dép. Indre-et-Loire) (> p. 537) : Isoudun, 1187, éd. Gros brief, 162.

JUMIÈGES : Rouen, dép. Seine-et-Marne (> p. 545) : de Geme-dico, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

KAISERSLAUTERN (S. 548) : + uilla Lutera, M. 10. J., Köln, K HUA 2.

KAISERSWERTH (S. 548) : + Werdensis, 1213, Hg B 54.

KERKEN, TER [Wingene : Ti?] (> p. 559) : Kerca, 1187, ed. Gros brief, p. 177.

s.v. **KESSEL** : Lb (p. 560) : 950 in loco Cassallo > **KESSEL** [Rotem : Tg].

KESSEL [Rotem : Tg] (> p. 560) : in loco Cassallo, Cassalo 950 vals 10^e, ed. DB, p. 369, 370, zie J. Baerten, RBPH, 1961, p. 1145.

KLUIZEN, TER [priorij te Sint-Gillis-Waas : Sn] (p. 566) : + Inclusa, 1187, ed. Gros brief, p. 146.

KONSTANZ (S. 571) : + Constantia, 762 Kop. E. 8. J., Konz. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

KONTICH (p. 571) : castrum nomine Condacum, 10^e of 11^e kop. 11^e, vita s. Reineldis : de monnik te Lobbes, die de vita Reineldis verzonnen heeft, heeft ongetwijfeld aan Kontich gedacht, waarvan de kerk toebehoorde aan Lobbes. Kontich ligt evenwel niet aan de Schelde. Het is daarom waarschijnlijk dat in een vroegere, door de monnik gebruikte tekst, stond : Condacum = Condé, dat aan de Schelde lag en waar een castrum was.

KORSEN [Delft : Zh] (p. 573) : Corscan, 9e kop. 10e kop. eind 11e, ed. DB, p. 338; zie m.b.t. de lokalisering Lexicon, p. 211 : niet de Korssloot in Delft.

KORTRIJK (p. 574) : + Curtracensis, (1189-90), (1195-1202), G SB; actum Cortraci, 1199, Gs; Curtrai, 1217, G SB.

«**CUNDEZE**» (unb. im Maifeld) (S. 581) : wird «**CUNDEZE**» [Künzerhof, Mertloch : Kb ?].

LANGERAK : Zh (p. 593) : wordt LANGERAK (polder, ten ZW van Brakel, Gelderland); zie ook Lexicon, p. 218.

«**LANGONHA**» (S. 594) : wird LOGUMER VORWERK (S. 628).

LAON (p. 595) : + Laudumo, 762 cop. fin 8^e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

LAREN [Duiven : Gl ?] (> p. 596) : Laren, (1142-45) kop. 1211, Ar B 3.

«**LAUDARDIACA**» (p. 597) : lire «**LAUDARDIACA VILLA**» (inc. dans le nord de France) : Laudardiaca uilla (2 x), v. Corrigenda, p. 1405.

LEEUWENVELD [Brakel : Gl] (> p. 602) : Loffna, 788-89 kop. ± 1222, Go I 71, 80 r°, < s.v. Leuven [Duiven : Gl].

LEIGNON (p. 604) : 3e quart, lire 3e déc.

LEUVEN (p. 610-11) : + Louaniensis, 1110, Vorst, X E 7013/5.

LEUVEN [Duiven : Gl] (p. 611) : zie nu Lexicon, p. 225, met twee afzonderlijke lemma's. D.P. Blok, Teisterbant, p. 11 wijst voor 788-89 Loffna op Lovensveld, de vroegere naam van het huidige Leeuwensveld [Brakel : Gl].

LIANE (p. 612) : prob. + uicum Helenam flumenque simul, 458 cop. 10^e-, Sidonius Apollinaris, carm. V (< p. 469).

S.V. LILLE, SINT-HUIBRECHTS- : Mk (p. 618) : Leuetlaus, 712 > **LINDEL** [Overpelt : Mk].

LINDEL [Overpelt : Mk] (> p. 620) : Leuetlaus (lees : Lendlaus), 712 kop. 1191, Go I 71, 36 r° (Gysseling; Tummers) < s.v. **LILLE**.

LIMBOURG = nl. Limburg (pp. 618-19) : + Lemburg, 1204, U B 414.

«**LISTRIGAWI**» (de Gentgouw) (p. 624) : + Listrogaugium, ± 945 kop. ± 1117 begin 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, ed. Huyghebaert, p. 52.

LOBBES (p. 626-27) : + Laubicis (gén.), 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°; Laubiensis, Lobiensis, 1154, facs. Pirenne, Album dipl., p. 19.

LOËL (p. 627) : wordt **LOOL**.

LOGUMER VORWERK : Au (> S. 628) : < «**LANGONHA**» (S. 594).

LOTHARINGEN (p. 636) : + (die Bewohner von -) dux Lothariorum, 1087, Ed. DB, p. 386; Lutherorum lege, 1096, Munsterbilzen, ed. DB, p. 376 – Lotharingię (Gen.), 1101, Tournai, Bd.

«**LUCRETIVM**» (unb.) (> S. 639) : EX VICO LVCR[E]TIO, 2.-3. J., Köln, Galsterer, S. 158.

MAGDEBURG (S. 648) : + Magdeburc, 1193, G SB.

MAINZ (S. 650-51) : + Mogontia, 1094, Utrecht, Ed. DB, p. 345.

MARAIS, LE [Loos : Li] : (> p. 659) Maresc, 1187, éd. Gros brief, p. 167.

MARIAKERKE (p. 663) : + (1203-18), G SB.

«**MARSACI**» (S. 667) : + CIVES MARSACVS, 2. H. 1. J., Köln, Galsterer, S. 245.

MARTERS (pp. 668-69) : Martras is niet Prinsenhage, zie Leenders, Naamkunde 14 (1982), 220-230; zie ook Lexicon, p. 243, met de suggestie Kerkdriel (Gelderland).

MASAU (pp. 669-70) : + Mosao, 633-58, MGH Epp. III 209.

MEAUX (p. 647) : + Meldis (gén.), 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

MEERKATZENBACH (S. 678) : wird MEERKATZ.

MÉHAIGNE (p. 678-79) : + Machania, 866, facs. BCRH 134.

MELSBROEK (p. 683) : Meltbruc, 1154, G SB wordt Meltbrúc.

MESCH (p. 691) : 1253 Mesche, 1291 Meschau, Waalse uitspr. Mèhawe (Tummers); zie ook Lexicon, p. 251 s.v. Mes.

METZ (p. 694) : + ciuitatis Mettis (gén.), 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

MÉZIÈRES-SUR-OISE (p. 696) : + Maceries, 11e cop. 11e, vita s. Humberti, Ca 864, 142 v°.

MIDDELLAND, bij Bommenee [Zonnemere : Zl] (p. 697) : wordt MIDDELLAND [Oostvoorne : Zl], zie de Jong, Med. Ver. Na., 1960, p. 38.

MORTSEL : An (p. 717) : + Mortensele, 1159, Tl 9; 1186, Tl 36.

MORTSEL [Tongerlo : Tu] (p. 717) : wordt [Mortsel : An]. Mortsel [Tongerlo] lijkt niet te bestaan.

MOUCHINBOIS [Mouchin : Li?] (p. 719) : > MUCEMBUS (p. 721).

MUCEMBUS [Sequedin : Li] (> p. 721) : Muscenbusc, 1187, Mzc II 252/2.

MUNTE (p. 725) : + Monta, 1187, ed. Gros brief, pp. 143, 144.

NASSAU (p. 729) : + Nassowe, 1193, G SB.

NEERPELT (p. 732) : > OVERPELT (p. 703).

«**NERVII**» (pp. 733-34) : + CIVES NERVIVS, 2^e-3^e, Galsterer, p. 307.

NETTERDEN (p. 734) : Netterthe, boven de eerste *e* een *i*.

«NEUNA» (inc., ± Calais) (> p. 736) : alveum quem dicunt Neunam (acc.), ± 945 cop. ± 1117 cop. com. 13^e, sermo de adventu ss. Wandregisili, ed. Huyghebaert, p. 42.

NEVELE (p. 738) : + Niuela, 1122, G SB.

NIEPPE = nl. Nieperkerke (p. 740) : v. NIEPPE, château et forêt de.

NIEPPE, château de [Morbecque : Du] (> p. 740) : Nepis, 1187, L B 4315/146646.

NIEPPE, forêt de (entre Morbecque et Merville) (> p. 740) : in foresto quod dicitur Nipa, 1176, G SBP 22.

«NIGROPULLO» (p. 742) : zie B.H. Stolte, Nog eens Nigropullo, Taal en Tongval 21(1969), 224-227.

NIJMEGEN (p. 742) : er zouden munten uit de 6^e eeuw zijn met legende Niumago, zie A.N. Zadoks-Josephus Jitta, Numaga VIII (1961), pp. 101-105.

NIVELLES = nl. Nijvel (p. 743) : prob. + Niuiella, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

NOGENT [Coucy] (p. 745) : + Noniant, 1170, Saint-Quentin, G SB.

NOORDSCHOTE (p. 746) : + Scoten, 1187, ed. Gros brief, p. 185 (noot : Schote = Noordschote en Zuidschote).

NOORMANNEN (volk) (> p. 747) : gens Nordmannorum, 980, Liège, éd. DB, p. 238; Nordmanni, (1019-30), Gent, ed. DB, p. 247.

NOYON (p. 751) : + Nouionis (gén), 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°; Nouiomensi, 1080, Gent, G SB.

OBERDIEBACH (S. 753) : < DIEBACH (S. 267-68).

OHEY (p. 759) : + Olhagias, 866, facs. BCRH, p. 134.

«OHTUMOLUM?» (unb.) (> S. 759) : IN OH TVMOLO ... NONO IDVRS OHTVBERES, 6.-7. J., Köln, Galsterer, S. 494.

OLFENE [Melle : Gt] (p. 761) : < OLSENE [Melle : Gt].

OLSENE [Melle : Gt] (p. 762) : moet zijn : **OLFENE** [Melle : Gt] (p. 761).

OOSTERZELE (p. 766) : + *Ostersalis*, ± 800, ed. A. Verhulst, *Das Besitzverzeichnis der Genter Sankt-Bavo-Abtei von ca. 800*.

OSSEL [Kontich of Wilrijk : An] (p. 773) : wordt **OSSELE** [Kontich].

OVERPELT : Mk (> p. 783) : < **NEERPELT** (p. 732), alle vormen.

OYE-PLAGE (p. 783) : + *villam vocabulo Ogiam* (acc.), ± 945 kop. ± 1117 cop. com. 13e, *sermo de adventu ss. Wandregisili*, éd. Huyghebaert, p. 46.

PALLAAR [Vorselaar : Tu] (> p. 785) : *Perlar*, 1203, Tl 48, zie *Helsen*, *Gehuchtnamen*.

PAVEIEN [Kuilenburg : Gl] (p. 788) : ontleend aan de Italiaanse stadsnaam *Pavia*, zie *Blok*, *Teisterbant*, p. 20.

« **PERLAR** » (p. 791) : > **PALLAAR** (p. 785).

POLEN (land) (> p. 802) : *Boemiae* (gen.), 1051, D Br 2 a; *Polemiae* (gen.), 1051, D Br 2b; *Poleniae* (gen.), K HUA 5 f; *Poloniae* (gen.), 1051, K HUA 5 e (alles vals).

QUENTOWIC (p. 815) : = *Vitzmaretz entre Étapes et Montreuil*, v. P. Leman, *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1980-81, pp. 285-87.

REBAIS [Meaux : Mx] (> p. 827) : de *Rasbaeis*, 762 cop. fin 8e, conc. *Attigny*, Vat. pal. 755, 6 v°.

REKELINGBRUG [Bachte-Maria-Leerne : Gt] (p. 832) : ad pontem *Reckelin* (en niet *Reckelini*), 1199, Gs.

REKKEM (p. 832) : + *Reckeham*, 1173 kop. 13e, *cartularium van Condé*, *Bibl. Nat. ms. lat. 9917*, 96 r°. *Rekkem* ligt in de bocht van een beek (-ham).

RIBEMONT (p. 841) : + *Ripelmond*, 1187, *Brugge*, éd. *Gros brief*, p. 178.

RIJN (p. 844) : + *Hreni* (gen.), 855 kop. begin 10e, *Werden*, D W IX a 1 a, 3 v°.

RIVELD [Steenvoorde : Du] (> p. 848) : Rinvels, 1187, ed. Gros brief, p. 167.

«**ROCHA**» (inc., ± rég. de Walcourt : Ph ?) (> p. 849) : (Alberto de) Rocha, 1e m. 12e, Walcourt, N Wc.

ROERMOND (p. 853) : zie J.E. Bogaers, *Ruraemundensia*, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 12 (1962), 57-86.

ROOSBROEK [Sint-Amandsberg : Gt] (p. 860) : 2e helft 12e > begin 13e.

SACHSEN (das Land der Sachsen) (p. 877) : + Saxonía, 798 Kop. Anf. 10. J., Le W 38 r°; in pago Saxonie, 1041, K Dz 4.

SAINT-QUENTIN (p. 882) : + apud Sanctum Quintinum, 1170, G SB.

SALZGASSE [Köln : Kö] (p. 886) : de Saltgaszen, 1178, Köln, Gs.

«**SAVULONIR MONTEM**» (inc., rég. de la Helpe) (> p. 891) : a Saulon[i]r monte, 995, Aix-la-Chapelle, L G C.

«**SAXOBACIUM**» (inc., en Belgica Prima) (> p. 892) : SAXOBACIO (abl.), 7e-8e, éd. Prou, Monn. mérov., 1015.

«**SCEPPELE**» (p. 893) : > SNEPPEL (p. 922).

SCHELLEBELLE (p. 895) : + Bella uicum (acc.), (1019-30), ed. DB, p. 248.

SCHÖNFELD (p. 900) : + de Bello campo, 1164, Trier, N W.

SCHUREN, TER [Sint-Amandsberg : Gt] (p. 902) : 2e helft 12e > begin 13e.

SELLE (affluent de l'Escaut) (p. 907) : v. J. Herbillon, *Du Sabis de César à la Selles de Froissart*, RBPhH 55, 1977, 51-55.

SINT-WINOKSBERGEN (p. 919) : + castrum quod dicunt Bergam, ± 945 kop. ± 1117 cop. com. 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, éd. Huyghebaert, p. 43.

SINZIG (p. 919) : + 1193 Sinceke, 1193, G SB.

«**SIVUKESHEM**» (p. 920) (p. 920) : > SJUKSUM (p. 921).

SJUKSUM [Loppersum : Gr] (> p. 921) : Siuokanashem, 1e helft 11e, D W IX a 1 b, 14 r°; Siuukeshem, eind 11e, ib. 21 r°; zie ook Lexicon, p. 325 s.v. Siuxum.

SNEPPEL [Loenhout] (> p. 922) : Sceppele, 1161, Av SM 7; Sneppele, 1179, bulle, Av SM 9, zie Helsen, Gehuchtnamen.

SOISSONNAIS (région de Soissons) (p. 923) : + de pago Suesorum, ± 868 cop. 10e, Fontenelle, mir. S. Wandregisili, O 764, 47 v°.

SOISSONS (pp. 923-24) : + Suaseonis, 762 cop. fin 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°

SOMBEKE [Boechout : An] (p. 925) : > **SUMBEKE** (p. 947) .

SÜLZ [Köln : Kö] (p. 947) : aus *Sulpiciacum* 'zu (lat.) Sulpicius gehörig», cf. W. Kaspers, Die Palatalisierung des lateinischen c in rheinischen keltogermanischen Ortsnamen, Beiträge zur Namenforschung, 12 (1961), 156-64.

SUMBEKE [Wommelgem : An] : (> p. 947) Sumphbeka, 1223, G SB (+ verklaring), zie Helsen, Gehuchtnamen.

s.v. **TEILINGE** (p. 953) : Teilen, 1143 > s.v. **TIEL** (p. 965).

TESTERBANT (p. 957) : 993 > 996.

TIEL (p. 965) : + Teilen, 1143, vals eind 12^e?, Hg B 61.

TIENEN (p. 966) : + Thuinas, (872) falsum kop. 12^e, Bibl. Nat. Par., L 1024.

TONGEREN (pp. 970-71) : + Tungris, 762 kop. eind 8^e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°; Tungrunsis, 826, I L.

TRECHIRGAU (S. 975) : Kuhn, Bespr. Kaufmann, Gen. Ortsn., S. 59 : kelt. Volk Tricorii.

«**TREVERI**» (S. 976-77) : + **TREVERO** (Dat.), M. 1. J., Galsterer, S. 311; **CIVI TREVERO** (Dat.), ± 100, Galsterer, S. 250

«**UKELE**» (p. 985) : 993 > 996.

«**USME**» (S. 989) : (jetzt Kastel : Tr) > (jetzt Freudenburg : Tr].

VELAU [Neviges : Dd] (S. 1000) : viell. + In Uelum, Anf. 10. J., Werden, Ed. Blok, S. 215.

VERDUN (p. 1004) : + Uuⁱrdunis (gén.), 762 kop. eind 8e, conc. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

VERMAND (p. 1005) : + CIVI VIROMANDVO (dat.), 1e, Galsterer, p. 312.

VILLE-EN-HESBAYE : Wa (> p. 1012) : Uilla, 886, facs. BCRH CXXVI 134.

VINDERHOUTE (pp. 1015-16) : + Vindroite, (1203-18), G SB.

VOORNE (eiland in Holland) (p. 1025) : + Vorne, 1196, U SM 1012; Voren, 1216, graf. kans. Holl., Ar foto.

«WALTHEIM» (pp. 1040-41) : (onb., bij Dokkum : Fr) > bij Dokkum [Dantumadeel : Fr]; zie ook Lexicon, p. 383.

«WARACHTE» (onb., arr. Verviers?) (p. 1043) : zou volgens Tummers Maasbracht : Lb zijn.

WARMOND (p. 1046) : lag niet aan een waterloop, wel op een geestrug; vgl. Lexicon, p. 385.

WÉ : Sd (p. 1053) : > WÉ [Carignan : Sd].

WEISSE (Nebenfluss der Gera bei Arnstadt) (> S. 1057) : super fluuio Huitteo, 704 Kop. 1191, Go I 71, 32 r°; super fluuio Witheo, 726 Kop. ± 1222, Go I 71, 82 r°, s. Schwarz, Nordostbayern, S. 179.

«WERETHAM» (inc., ± Calais?) (> p. 1061) : secus mare ... vilam quam dicunt Weretham (acc.), ± 945 cop. ± 1117 cop. com. 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, éd. Huyghebaert, p. 39.

«WIA» (p. 1070) : > Wije [Echtelt : Gl] (p. 1075).

WIJE [Echtelt : Gl] (> p. 1075) : UUia, 850 kop. 10e kop. eind 11e, ed. DB, p. 322 (+ verklaring); zie ook Lexicon, 409.

«WICHI MONZIAGA» (inc., ± region de Verdun, sur la Crusne) (> p. 1071) : UUichi monziaga, 634 cop. 10^e, Kb 1 A 1.

WIJNGAARD [Brugge : Bg] : (p. 1076) : + uinea, 1187, ed. Gros brief, p. 172.

WILTEBURG [Utrecht : Ut] (p. 1079) : niet Utrecht, maar Vechten; vgl. Lexicon; pp. 401-02 : Wiltenburg, wsch. eerst dubbelnaam van Utrecht, later 2 km ten W van Bunnik (Utrecht).

WINGENE (p. 1080) : + Wingine, 1122, G SB.

«WONESBERCH» (inc., entre Boulogne et Calais) (> p. 1089) : mons quem dicunt Wonesberch, ± 945 cop. ± 1117 cop. com. 13e, sermo de adventu ss. Wandregisili, éd. Huyghebaert, p. 39

WÜRZBURG (S. 1093-94) : + Uuirziaburgo, 762 Kop. Ende 8. J., Konz. Attigny, Vat. pal. 755, 6 v°.

ZANDE, TE (Destelbergen : Gt] (p. 1098) : 2e helft 12e > begin 13e.

ZEITZ (S. 1100) : + Cicensis, 1072, D Kw 7.

ZWIJNLANDE (onb., frequent in Vlaanderen, vgl. De Flou XVIII 874-882) (> p. 1108) : terra porcorum, 1187, ed. Gros brief, pp. 146, 176, 187.

ZYFFLICH (S. 1109) : + Seflickensis, 1178, Köln, Gs.

2. Door M. Gysseling geannoteerde Dittmaier 1961 (en Hubschmid 1963)

S.V. ALGESHEIM, GAU- (S. 46) : *Alingesheim* bezieht sich auf ALSHOF [Frixheim-Anstel : Dd] (> S. 49).

BACHERENDORP (S. 92) : ist BANDORF [Oberwinter : Kb] (> S. 98).

BERCHEIM (S. 122) : ist BERK : Aa 1075 *Bercheim* (> S. 126).

BORLER (S. 166) : Borler/Bauler noch zu untersuchen.

«BRANTISMA» (S. 182) : ist FRANZENHEIM : Trier (> S. 374).

«BREITBAH» (S. 187) : Bach wonach WALDBREITBACH : Kb (> S. 1036) genannt ist.

BRODENBACH (S. 190) : *Brodenheim* ist wohl nicht Brodenbach : Ident. unbekannt ? (> S. 190).

«BRUA» (S. 193) : ist Brey : Kb (S. 188).

BUSCHDORF (S. 209) : Der Beleg **BERLESDORP**, Ident. unbekannt (> S. 127), gehört nicht zu Buschdorf.

«**CENTARBERS**» (S. 226) : ist **TARFORST** [Trier] (> S. 951).

«**ESSINGOVA**» (S. 337) : ist vielleicht **HESSEKOVEN** [Heimerzheim : Kö] (> S. 490).

s.v. **FREIMERSDORF** (S. 375) : der Beleg 1197 *Vrimersdorp* bezieht sich auf **FRIMERSDORF** [Bornheim : Kö] (> S. 380).

s.v. **GIMMIGEN** (S. 405) : alle Belege : unb., ± Ahrweiler. Zu Gimmigen gehört der Beleg 922 *in monte Gimecho*, im TW unter **GYMNICH** (S. 423).

GODORF [Rondorf : Kö] (S. 411) : wird **GODORF** [Berzdorf : Kö].

«**HOHINGESDORP**» (S. 502) : könnte **ÜSDORF** [Lövenich : Kö] (> S. 988) sein.

s.v. **HÜLM** (S. 522) : *Hullethe* gehört nicht hierher; also : Ident. unbekannt (> S. 522).

«**HYLICHENHEIM**» (S. 529) : ist **EULGEM** : Kb (> S. 342).

«**INGERMARESTHORP**» (S. 535) : ist **GIMMERSDORF** (S. 405).

«**CALDENHOVEN**» (S. 549) : ist **KALDENHOVEN** [Grieth : Dd] (> S. 549).

«**CANELE**» (S. 552) : s. Jungandreas s.v. **Kandel** und **Kindel**.

KATZBACH (S. 556) : gehört zu **KASBACH** (S. 554).

«**MELCWILRE**» (S. 681) : ist **MARIAWEILER** : Aa (> S. 663).

«**MERLESHEIM**» (S. 689) : ist **Mersheim** [Gladbach : Aa] (> S. 690).

«**NENTRODE**» [Ahrweiler : Kb] : (S. 733).

OEYNHAUSEN, BAD (S. 758) : ist **OEYNHAUSEN**.

«**RUODESTHORP**» (S. 873) : ist **ROISDORF** [Holzheim : Dd] (> S. 855).

SCHERFHAUSEN (S. 896) : ist **SCHELSEN** [Rheydt : Dd] (> S. 996).

De overige commentaren en voorstellen van deze recensenten werden door M. Gysseling niet geaccepteerd. Daarover tekende hij aan : « Wat nog dient nagegaan, is doorgaans onwaarschijnlijk. Veel identificaties van Dittmaier zijn onmogelijk : hij gaat op de klank af, zonder rekening te houden met de context ».

Helemaal onmogelijk voor M. Gysseling waren Dittmaiers suggesties voor Adendorf, « Alteleye », Amplier, Arenbögel, Armentières, Arrenbach, « Ascwerid », Bauchem, Bilk, « Blitgeresuuilere », Bocklemünd, Boelare, « Brakethe », « Cincelnhart », « Cincholtren », « Fladresheim », « Gisfridinghovun », « Hamirstorp », Hazeler, Heerdt, Hersel, Herwen, Hetterscheid, Hohenfels, Huclier, Kestelun (zie ook hieronder), Lenkeler, Ochtendung (zie ook hieronder), Oedekoven, « Odinthorpa », « Owilre », « Sadewilre », Schmerlick, Varsenare en « Wizonstein ». Deze lemma's in de eerste reeks aanvullingen (Van Loon 2008) moeten dus worden aangepast.

3. M. Gysselings brief (blijkbaar aan G. De Smet) m.b.t. Kaufmann 1961

In dit fragment van een brief, geschreven op Expo '58-papier en dateerbaar in of kort vóór 1962, leest men onder meer :

« Der Druck ist nicht raumsparend », b.v. drie kolommen vermeldingen voor Brabant. Maar op p.5 verwijt Kaufmann mij te grote beknoptheid : ik zou geen « nackte Namensformen » mogen geven, doch telkens een hele zinsnede waarin de naam voorkomt. Indien ik dat deed, dan zou het woordenboek enkele keren zo groot uitgevallen zijn als het nu is, en de druk zo duur geworden zijn dat het niet meer te financieren was. Ik heb de context alleen gegeven waar die nuttig was, en mij voor naamvallen beperkt tot de toevoeging (gen.) enz.

Ik geef toe dat het woordenboek niet volmaakt is, en dat ik er veel meer jaren nog had aan moeten besteden. Doch daarvoor moest ik eerst geaggregeerde worden, en daarna moest het woordenboek ten spoedigste gedrukt worden. En waarom zou een niet-Duitser zijn handen moeten afhouden van Duitsland? Ik

heb het Oudduits nodig om het Nederlands te kunnen begrijpen en situeren. De Duitsers zullen toch ook mijn gegevens over het Oudnederlands gebruiken. En waarom al die venijnige spot?»

M. Gysseling meende ten volle wat hij in deze verweerbrief schreef: vanaf 1961 regende het publicaties over het Oudnederlands en het Oudfries, mede op basis van antroponymisch materiaal. In 1961 verscheen ook het eerste deel van zijn onvolprezen en later herdrukte Oudnederlandse grammatica, in 1964 het tweede. In 1975 zag zijn studie «Hoofdlijnen in de evolutie van het Nederlandse vocalensysteem» het licht. In dit meesterlijke geschrift heeft hij het onder meer over de expansie van de Hoogduitse *â* naar Frankrijk en vandaar naar de Nederlanden. Natuurlijk mikte M. Gysseling met het materiaal uit zijn woordenboek veel verder.

In deze brief dient M. Gysseling H. Kaufmanns «Angriff» van antwoord voor de volgende namen.

BERNKASTEL : Tr (S. 130) : «Ik hecht weinig waarde aan de vorm *Princastellum* bij de Anonymus van Ravenna, omdat de naamvormen in het enige bewaarde afschrift volkomen corrupt zijn».

BRUSCHIED : Kb (S. 198) : «Ik zou nagelaten hebben te onderzoeken, welke 'Belege' op Bruschied betrekking hebben, en welke op Prosterath bei Trier bzw. bei Beuren. Het gaat hier echter om één enkele bezitting van Sankt-Maximin Trier, telkens terugkerend in oorkonden voor die abdij, en waarvan Ewig bewezen heeft dat het Bruschied is».

«**CASTELLUN**» (unb, ± Trier : Tr) (S. 555) en «**KESTELUN**» [Trarbach : Kb] (S. 561) : «Kaufmann beweert dat ik niet weet dat het Kastellaun betreft. In het ene geval (mijn p. 561) gaat het echter om een bezitting van Echternach uit een onuitgegeven goederenlijst van die abdij op de Bibl. Nat. te Parijs, volgens de context in de buurt van Trarbach. In het andere geval (mijn p. 555) blijkt uit de context dat het om een plaats in de buurt van Trier moet gaan. Het komt toch dikwijls voor dat verschillende plaatsen dezelfde naam dragen. De 'Endbetonung' van Kastellaun zou bewijzen dat mijn etymologie uit het Ro-

maans verkeerd is. Juist wegens die eindbetoning stel ik deze namen uit de Moezelstreek, die vol Romaanse toponiemen zit, naast Fr. Châtillon».

OCHTENDUNG : Kb : 963 *Ofdemodinge* (S. 754-755) : «Het is mij onmogelijk in deze latijnse oorkonde te lezen *of demo dinge*».

RHEINBERG : Dd : «1003 (sic, niet 1106)» *Berke* (S. 839) : «Ik leid dit af van berk, boomnaam, te meer daar een onderwijzer van Rheinberg, met wie ik in de trein Duisburg-Xanten praatte, mij verzekerde dat er niet de minste bodemverheffing was. Kaufmann echter weet zeker, dat 'die Örtlichkeit für Birkenwuchs ungeeignet' is, dat er wel een bodemverheffing is en dat de etymologie Bergheim moet zijn».

ÜRSFELD : Kb 980 kop. *Udmodsard* (S. 988) : «'Unbegründete' identificering, totnogtoe gelijkgesteld met Urschmitt. Ewig heeft bewezen dat deze bezitting van Stavelot Ürsfeld is»

4. J. Herbillons briefwisseling

Zoals al opgemerkt, publiceerde J. Herbillon de meeste van zijn op steekkaart meegedeelde opmerkingen zelf, zie Legros & Herbillon 1961. M.b.t. die publicatie maakte M. Gysseling in een aantekening het volgende voorbehoud : 'Identificaties en etymologieën nog nagaan bij Herbillon in HKCT&D'. Dat geldt dus tevens voor wat hieronder volgt.

«**BERNARDI SILVA**» (p. 128) : est à réunir avec BOIS-SAINT-BERNARD (pp. 158-159).

CHANGE, LE (p. 227) : pourquoi hésiter sur l'identification ? La famille del (de la) Change est abondamment représentée à Liège au 14e s. De plus, il faudrait écrire La Change car le mot est fém. en w.

CHEPPY (p. 231) : 814 *Cispiaco palatio* est à corriger. L'identification est de Roland dans le Recueil chartes Stav.-Malm., I, p. 67, 1 et elle est fausse. Roland lui-même cite : 822 *Cispiacum in Ardna*. Le prototype de Cheppy est *Cappiaco. Il convient de corriger en : Cispiaco, inconnu en Ardenne.

«CLAELE» (p. 235) : j'ai noté : 1285 à le *Claièle* au Quesnoy, Cens et rentes Hainaut II, p. 143 [Le Quesnoy : Wasmes en Boringe ou Marcq ?].

«ERENVAL» (p. 326) : 1222 in *Marlanes et Erenual* sont repris à une charte de 1018 (de Henri II) (cop. 13e s.) in *Marlines et Erenual*; (cop. 18e s.) in *Morlmes et Crenual*, MGH, Dipl. Reg., III, p. 505, note : «In *Erenual* sind das erste *e* und *al* von modern Hand überfahren».

«FLAMMIERMONT» (p. 359) : je rapprocherais «FRAMIERMONT» (p. 373).

GELMEN, GROOT- (p. 393) : la forme fr. est Grand-Jamine.

«HATHONIS MONS» (p. 455) : est HOTTOMONT, à Grand-Rosière 1380 Hatonmont, Bull. Comm. R. Hist. 126, 1956, p. 234.

«HAVIN» (p. 459) : (inc. en Hesbaye), ou (inc. en Hainaut), comme vous l'écrivez dans les *Wet. Tijd.* 17, 1957, p. 102) ?

HEERS (p. 463) : *Heire* du Vita Evermari peut aussi bien être Heur-le-Tiexhe ou Heure-le-Romain, beaucoup plus proches de Russon.

MIRANDEUIL (p. 700) : renvoyer à «MIREDOL» et vice-versa.

«MORCHEANS» (p. 713) : (charte du Val-Saint-Lambert) 1202 *Maurorum Campus* (emplacement de l'abbaye) est à Seraing-sur-Meuse; Cheans do Bu est à Ramet. N'y a-t-il pas une confusion à ce propos ? Voir «CHEANS DEL BU» à Chapelle-Saint-Lambert (p. 231), pour cette même charte du Val-Saint-Lambert.

NIVELLES-SUR-MEUSE (p. 743) : ± 1050 *Niuiola* n'est pas d'identification sûre. J'ai proposé Nivelles (Brab.) dans mon article sur Mir. S. Trudonis d'après un critère nouveau (mais non assuré), la rivalité entre monastères.

«NOWEROIT» (inc., prov. Liège) (p. 749) : c'est douteux, car il s'agit de vignes que les établissements religieux de Liège et de la région possédaient souvent en pays rhénan. *Noweroit* figure avant *Bubenhen*, Bubenheim [Binsfeld : Aa] (p. 199).

OUTREMONT [Warnant : Hu] (p. 781) : votre hésitation sur l'identification d'*Otroismont* doit provenir de ce que dans votre

esprit, *Outremont* représente : lat. *ultra montem*. Mais : c'est peu probable; la forme w. est *outrémont* et le nom est *Otrimont* en 1381.

«**PLAINES AVESNES**» (p. 798) : ne paraît pas être proprement un toponyme, puisqu' *avesne* était nom commun, 'en plein(s) champ(s)'.
»

«**POLEZ**» (p. 802) : non proprement un toponyme, 'moulin Polet (nom de personne)'.
»

PONTISSE, LA (p. 805) : *La* est superflu (faute des dictionnaires).
»

PRÉ [Liège : Lg] (p. 808) : aujourd'hui «rue Chaussée-des-Prés».
»

«**STOCOIS**» (p. 940) : pourquoi le ? Le contexte indique clairement qu'il s'agit d'Ans.
»

STOISY (p. 940) : pourquoi le ? Stoisy est abondamment attesté à Nivelles.
»

«**SUSLEWA**» (p. 948) : ne peut-il être Op-Leeuw [Gors-op-Leeuw] ? Cf. Sushers = Opheers.
»

THYS (p. 964) : il ne serait pas inutile d'ajouter la forme flamande moderne Til; et : *Til*, 1124 cop. 15e, le G IV 7, 47 v° : le G lire C.
»

VILLEROUX (p. 1012) : flam. Vreel.
»

WARLEGE (p. 1046) : [Opheers : Tg et Bergilers : Wa].
»

WONOUM (p. 1089) : il semble qu'un renvoi à **WOWONIUM** (p. 1092) serait utile.
»

5. De nota van R. Debrie
(auteur van «Corpus des lieux-dits cadastraux
de la Somme», Amiens, 1964) van 24.3.1963

«**WASTINE**» (inc., entre Abbeville et Buigny) (p. 1049) : n'est pas inconnu, mais attesté à Buigny-Saint-Maclou (Ab 59).
»

De rest zijn opmerkingen betreffende de Geografische Indices van dom Floribertus Rommel (pp. 1339-1404) :

Blangy-sous-Poix (Am 225) : doit être distingué de Blangy-Tronville (Am 125) (p. 1345).

Bresle (Am 26) : doit être distingué de Bresle (rivière) (p. 1347).

Cambron (Ab 89), Canchy (Ab 45), Chaulnes (Pé 143) et Gappennes (Ab 48) : sont suivis de pages, mais rien ne figure à ces pages (pp. 1349, 1350 et 1358).

Hamel (Le) (Am 130) : n'est pas distingué des deux autres Hamel. On devrait avoir Hamel (Do), Hamel (Pé) et Hamel (Le) (Am 130) (p. 1361).

Herbécourt (Pe 86) : (et non Herbécort) (p. 1363).

Mametz (Om) : doit être distingué de Mametz (Pé) (p. 1373).

Saint-Sauveur (Am) : doit être distingué de Saint-Sauveur (At) (p. 1388).

6. De brief van D.P. Blok van 26.9.1962

(m.b.t. WAARDENBURG, p. 1031) «U noemt als oudste vorm van Waardenburg : 1108 Werden (Ob. Ytr. 280). Ik heb dit nagekeken, maar in het cartularium staat Werdere met het afkortingsteken niet voor *-n-* maar voor *-re*. De plaats heb ik opgevat als Waarder. In ieder geval heet Waardenburg steeds Hiern, totdat in 1265 Rodolf Cock de curtis Hiern ontvangt met de toestemming er een houten huis te bouwen. Dit huis werd kennelijk Waardenburg genoemd (een modenaam), want in 1280 noemt Rodolf zich Kock van Werdenberge». Zie nu Lexicon, p. 379 met de vorm 1108 *Werdere*.

Een enkele keer heb ik zelf een onjuiste lezing geconstateerd. Het gaat om een erg moeilijk geval waarbij men pas uitsluitel heeft na uitvoerige studie van de hand van de scribent die omstreeks 1500 aan de slag was, inz. wat de grafische weergave van *o* en *u* betreft. Zelf helemaal onschuldig pleiten kan ik evenmin : ik heb in Van Durme 1986 (I, p. 251) dezelfde transcriptiefout

gemaakt. Het gaat om de lezing van de Romaanse variant van de naam Ruddershove overgeleverd in het (op een verloren 12de-eeuwse voorganger gebaseerde) cartularium van omstreeks 1500 van de abdij van Sint-Vanne van Verdun. Op p. 867 vermeldt het TW : *Rogeri curtem*, kort vóór 1015 kop. 16^e, Verdun, P L 5435, 64r^o; *in Rogeri curte*, 1053 kop. id., ib., 30r^o. Er moet staan : *Rogeri cortem*, 1040/50 kop. 12^e kop. ± 1500, P L 5435, 64 r°; *in Rogeri corte*, 1053 kop. id., ib., 30r^o [P L = Nat. Bib. Parijs, Latijns fonds], een typisch Latijns-Romaanse 'Mischform' dus. De aan de wetten van de Oudfranse historische grammatica beantwoordende vorm met *o* (en enkel die) keert overigens ook terug in het 14de-eeuwse necrologium van dezelfde abdij bewaard in de stadsbibliotheek van Verdun : 1060/1178 kop. 14de eeuw *jn Rogericorte*, man. 7, p. 73.

Bij het verzamelen van het materiaal voor het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen werd ik weliswaar geconfronteerd met een (zeer beperkt) aantal betwistbare lezingen, maar wat de duizenden vormen aangaat die zowel M. Gysseling als ikzelf gelezen hadden en die ik dus goed kon vergelijken, kan ik getuigen : als iemand op het vlak van de translitteratie de onfeilbaarheid benadert, is het M. Gysseling. Bij het verwerken van het materiaal was ik steeds danig opgelucht als ik merkte dat mijn lezing van toponiemen uit vaak beestig moeilijke teksten geheel met de zijne overeenstemde.

Het systeem van zijn bronvermeldingen door middel van sigels (het zgn. initialenstelsel) werkt perfect, ook voor omvangrijke depots zoals het Staatsarchiv van Koblenz en het Departementaal Archief van Rijsel, die beide duizenden attestaties hebben verschaft. Ik kan slechts één sigel signaleren dat tot niets leidt : G V, b.v. op p. 455 s.v. Hasselt. Het TW vermeldt op p. 20 onder G (Rijksarchief Gent) geen V. Lang hebben de archivariissen geprobeerd het mysterie op te lossen. Uiteindelijk vond ik het bedoelde document, een charter van 1210, zelf terug in het Algemeen Familiefonds. Pas later trof ik in de nalatenschap een klein stapeltje steekkaarten aan met de opsomming van de sigels. G V komt er inderdaad op voor : «Gent Vitrine». Blijkbaar liep op het Gentse Duivelsteen omstreeks 1960 een soort tijdelij-

ke tentoonstelling met bijzondere stukken. In het archief van Rijsel kent men vandaag de dag iets soortgelijks: bepaalde stukken moet men er niet op het fondsnummer, maar als «Musée n°..» aanvragen. Het gaat hier om stukken die met bijzondere zorg bewaard worden.

Het bewuste stapeltje, blijkbaar onderdeel van de in het Frans gestelde protoversie van het TW, bevat verder een aantal in de Lijst van archieven en bibliotheken van het TW evenmin terugkerende sigels. Omdat die mogelijk alsnog hun belang hebben, laat ik ze hier volgen: Affl R (Affligem Abbaye: Annales de dom Beda Regaus), Gp (Gand: église Saint-Pierre), H S (Hasselt Archives de l'État: S. Servais), Hg Bo, G en T (La Haye Archives Générales de L'État: Boudeloo, Gérard en Tongeren), N Varia (Namur Archives de l'État: fragments de missels etc. dès le 11e s.), Rv D (Maastricht Archives de la ville: Diplomata Traiectensia (cart.)) en verder het onderscheid tussen het op het Gentse Rijksarchief bewaarde LT en LTA (Liber Traditionum Antiquus of het zgn. Gentse Fragment van omstreeks 940).

De heruitgave

Bij het heruitgeven van het Toponymisch Woordenboek in druk zou de bladspiegel probleemloos kunnen worden gereduceerd tot b.v. 2/3 of 3/4. Zo komt op elke pagina voldoende ruimte vrij voor allerlei nieuwe gegevens.

Ten eerste zijn er de aanpassingen van het corpus: aanvullend materiaal en betere lokaliseringen. Als niemand beseftte M. Gyseling wat nog nagezien en geëxcerpeerd diende te worden, getuige zijn vele aantekeningen zoals 'Te Namen nog exciperen originelen Brogne', 'Vergeet de charters van Brogne in het fonds Stassart (HKCG CXXV) niet', 'Verwaarloos Despy's uitgave van Inden 866 en zijn studie van de oorkonden Stavelot niet', 'De codex Theodosianus en Justinianus nog exciperen', enz. Uit ervaring weet ik dat niet mag worden vergeten: A. Deman & M.-Th. Raepsaet-Charlier, *Inscriptions latines de Belgique*. Bruxelles 1985. De *Thesaurus Diplomaticus* van 1997 evenmin, maar er is vanzelfsprekend zoveel meer. De jongste 50 jaar

kwam heel wat belangwekkend archief van onder het stof; ook de bronuitgaven vermenigvuldigden zich. Zo kreeg ik nog onlangs vriendelijk door de auteur toegestuurd : Philippart 2005, met vormen van \pm 1070 voor onder meer Anhée : Dn (*in Anheia*), Dhuy : Na (*ecclesiam Sancti Remigii in Duis*) en Sorinnes : Dn (*in Sorina*).

Mogelijk moet ook de problematiek herbekeken worden of voortaan ook de 'enkel of vooral historisch belangwekkende' vormen in het nieuwe concept een plaats verdienen. In dat verband herinner ik mij levendig een discussie met M. Gysseling over het niet opnemen van de plaatsnamen uit de (door allerhande interferentie bedorven en dus zeker te emenderen) versies van de tekst van het Verdrag van Meersen van 870, ons overgeleverd in de Annales Bertiniani van Hinkmar, aartsbisschop van Reims (zie voor een bespreking van deze bron Van Durme 1988, pp. 72-73 : *Et haec est divisio ... abbatiam ... Merrebecchi, Ticlivinni, ... Meerbeke en Dikkelvenne*).

Ten tweede zijn er de aanpassingen op het vlak van de etymologische glosseringen. Een voorkeursplaats verdienen M. Gysselings aanvullingen zelf. Zeer veel zit verspreid over zijn vele publicaties na 1960. Vaak herzag M. Gysseling zijn eigen opvattingen. Ik volsta met één voorbeeld, dat van de plaatsnaam Brakel. In het TW luidt het nog 'stereotiep' : germ. *brakō*- f. «varen» (vgl. Engels *bracken* 'varen') + *lauha*- n. «bosje op zandige hoogte». Vanaf 1978 klinkt het echter : 'hetzij bij Oudengels *bracu*, Engels *brake* 'struikgewas', hetzij bij Engels *bracken* «varen» (Naamkunde 10 (1978), p. 19).

Wat de verklaring van de namen betreft, hebben vele auteurs na 1960 gepoogd hun gelijk te halen. M.b.t. wat Dittmaier en Kaufmann meenden te kunnen aanbrengen, mocht hierboven al blijken dat het beslist niet integraal Gysselings goedkeuring wegdroeg. Wat Legros en Herbillon en nog anderen gesuggereerd hadden, zou hij nog nagaan. Zijn plotse overlijden verhinderde het evenwel.

Vaak hebben recensenten de neiging om in al hun ijver de klok terug te zetten. Zulks heb ik al eerder aangekaart bij de bespreking van de naam van de gemeente Stambruges 1138 kop.

15de eeuw *stainbrusia* (TW, 932), ten Z van Beloeil (Van Durme 1996, p. 128). Waarom zou de verklaring Diets 'steen-brug' niet voldoen (men vgl. Legros, HKCT&D 35 (1961), 329)? Of betekenen Molenbaix ten Z van Celles en Moulbaix ten Z van Aat, eveneens gelegen net buiten de oude taalgranszone *stricto sensu*, ook al niet meer Diets «molen-beek» en moet men hier Romaans 'molîni batchi (als leenwoord uit het Germ.)' glosseren? Bij een eventuele heruitgave past het dat de gebruiker, die niet steeds historisch taalkundig onderlegd is, i.p.v. rookgordijnen alleen maar klaarheid voorgeschoteld krijgt. Deze nood is nog onlangs gebleken n.a.v. het geval Sabis/Selle. In het 'verklaringsdiscours' van die naam kan men, tenminste als men dat wil, twee episodes onderscheiden. De ene situeert zich in wat men de documentaire periode kan noemen. De vormen die ter beschikking staan, tonen volgens de wetten van de historische klankleer onweerlegbaar aan dat de Sabis van Caesar de Selle is. Dan is er de zgn. duistere predocumentaire periode, waar volgens een nog steeds levende opvatting de Sabis ooit ook wel de naam van de Samber moet zijn geweest. De voorstanders van deze opvatting voelen zich gesteund door het feit dat in sommige talen en perioden *b* wel eens met *m* kon wisselen (o.a. in het Keltisch: Dumnorix naast Dubnorix, Dulgubni naast Dulgumni; in het Nederlands Ameele naast Abeele). De naamkunde zou t.b.v. niet-taalkundige gebruikers duidelijker moeten formuleren dat in tegenstelling tot zulke accidentele wisselingen de bewijsvoering voor de gelijkstelling Sabis = Selle absoluut sluitend is. Tot welke gevolgen zulke onduidelijkheden kunnen leiden, is recent nog gebleken in het boek van H. Rombaut, die op grond van zijn identificatie van de Sabis met de Samme een heuse nieuwe topografie van de Gallische Oorlog heeft samengesteld. Het zou de credibiliteit van de discipline alleszins dienen, wanneer bij een heruitgave van het Toponymisch Woordenboek duidelijker stelling wordt genomen ten aanzien van bepaalde etymologieën.

Ten slotte wil ik nog opmerken dat een eventuele heruitgave het best in internationaal teamverband gebeurt. Het terrein van het woordenboek is geografisch zo uitgestrekt dat, naast Vlaamse, ook Waalse, Nederlandse, Luxemburgse, Duitse en Franse

inbreng vereist is. Zelf kan ik stellen dat voor Oost- en Zeeuws-Vlaanderen het voornaamste bijeengezant is, maar op de rest heb ik geen enkel zicht. Dat stemt ons tot nog grotere bewondering voor M. Gysseling die, na de publicatie van zijn doctoraat over de toponymie van Oudenburg (1950), de *Diplomata Belgica* (met A. Koch) (1950), *Gent's Vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen* (1954), *Studies over de oudste plaatsnamen van Holland en Utrecht* (met D.P.Blok) (1959) en tegelijk met de materiaalverzameling voor een toponymisch woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen (half voltooid), het op 41-jarige leeftijd bestond een project als het TW te realiseren.

Beperkte literatuuropgave

- Bakker & Galsterer-Kröll 1975 : L. BAKKER & B. GALSTERER-KRÖLL, *Graffiti auf römischer Keramik im rheinischen Landesmuseum Bonn*. Köln, 1975.
- Blok 1963 : D.P. BLOK, *Teisterbant*. Amsterdam, 1963.
- Dittmaier 1961 : H. DITTMAYER, *Toponymisch Woordenboek ... Rheinische Vierteljahrsblätter* 26 (1961), pp. 135-139 [recensie].
- Helsen 1978 : A.M. & J. HELSEN, *Gehuchtnamen in de Antwerpse Kempen* (Nomina Geographica Flandrica, Studiën, XIII). Leuven, 1978.
- Hubschmid 1963 : J. HUBSCHMID, *Zur Ortsnamenkunde Belgiens und angrenzender romanisch-germanischer Gebiete*. *Zeitschrift für romanische Philologie* 79 (1963), pp. 343-396 [recensie].
- Huyghebaert 1978 : N.-N. HUYGHEBAERT (éd.), *Une translation de reliques à Gand en 944. Le sermo de adventu Sanctorum Wandregisili, Ansberti et Vulframni in Blandinium*. Bruxelles, 1978.
- Kaufmann 1961 : H. KAUFMANN, *Namenforschung auf Abwegen*. Bad Kreuznach, 1961 [recensie].
- Lambert 1963 : É. LAMBERT, *Toponymie du département de l'Oise*. Amiens, 1963.

- Legros & Herbillon 1961 : É. LEGROS & J. HERBILLON, *La philologie wallonne en 1960*. *HKCT&D* 35 (1961), pp. 315-331 [recensie].
- Lexicon : R.E. KÜNZEL, D.P. BLOK & J.M. VERHOEFF, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam, 1988.
- Philippart 2005 : G. PHILIPPART, *Le Mémorial de la fondation de Saint-Aubin (vers 1070). L'écrivain et les scribes. Histoire de Namur. Nouveaux regards*. Namur, 2005, pp. 24-60.
- Rombaut 2006 : H. ROMBAUT, *Julius Caesar in België. De vroegste geschiedenis van Gallia Belgica historisch-geografisch benaderd vanuit De Bello Gallico*. Wetteren, 2006.
- Tummers 1962 : P.L.M. TUMMERS, *Romaans in Limburgse aardrijkskundige namen (Studia Theodisca, II)*. Assen, 1962.
- TW : M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. I-II. Brussel-Tongeren, 1960.
- Van Durme 1986-91 : L. VAN DURME, *Toponymie van Velzeke-Ruddershove en Bochoute I-II (1-2)*. Gent, 1986-91.
- Van Durme 1988 : L. VAN DURME, *De Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne (ca. 734 (?) - 1096)*. *Naamkunde* 20 (1988), pp. 66-113.
- Van Durme 1996 : L. VAN DURME, *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*. Gent, 1996.
- VAN DURME 1998 : *In memoriam dr. Maurits Gysseling (1919-1997)*. *HKCT&D* 70 (1998), pp. 63-117.
- Van Durme 2000 : L. VAN DURME, *De wetenschappelijke nalatenschap van dr. Maurits Gysseling. Voorlopige inventaris*. Gent, 2000. [Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Koningstraat 18 9000 Gent (België), aldaar raadpleegbaar].
- Verhulst & Gysseling 1962 : A. VERHULST & M. GYSSELING, *Le Compte Général de 1187, connu sous le nom de « Gros Brief » et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*. Bruxelles, 1962.